

УДК 378(477.43)“192–193”–057.87:930.25(477.44)

О.Б.Комарніцький

Документи Державного архіву Вінницької області про студентство педагогічних навчальних закладів Хмельниччини у 1920-ті – першій половині 1930-х рр.

У статті на основі архівних документів Державного архіву Вінницької області показано окремі аспекти формування студентського контингенту педагогічних навчальних закладів Хмельниччини у 1920-ті – першій половині 1930-х рр., йдеться про навчальну та громадську діяльність молоді, її матеріальне становище.

Ключові слова: інститут, технікум, студенти, успішність, гуртожиток.

Невід’ємним елементом демократичного суспільства є вільний доступ до інформації. Жодна країна не може стати демократичною, не забезпечивши власним громадянам права на правду про своє минуле. Головним інструментом для відтворення цієї правди є архівні документи. Однією із архівних установ України, яка містить важливі матеріали, зокрема, з історичного минулого нашої держави періоду 20–30-х рр. ХХ ст., є Державний архів Вінницької області.

Особливо ґрунтовно висвітлено в архівних документах 1920-ті роки. Документи ДАВО повідомляють про становлення радянської влади, проведення адміністративних і територіальних реформ, розвиток промисловості та сільського господарства, діяльність закладів освіти та культури, релігійних установ, здійснення політики коренізації, діяльність повстанських антибільшовицьких загонів тощо. Архівних справ за 1930-ті рр., на жаль, збереглося обмаль, оскільки більшість їх було втрачено під час відступу Червоної армії в 1941 р.¹

У 1932–1937 рр. Вінницька область займала території нинішніх Вінницької, Хмельницької, частини Житомирської і Черкаської областей, тому, природно, що ДАВО містить інформацію і про діяльність різних установ, закладів та підприємств цих регіонів.

Метою нашої статті є аналіз документів головної архівної установи Вінниччини про діяльність студентства педагогічних навчальних закладів Хмельниччини у 20-х – першій половині 30-х рр. ХХ ст.

Абсолютна більшість архівних матеріалів стосуються подій 1930-х рр. Збереглися лише окремі документи, що датуються 1920-ми рр. Нашу увагу привернув протокол засідання Кам’янецького агітаційно-пропагандистського відділу від 10 жовтня 1923 р., на якому заслухали доповідь Промислера про політосвітню роботу в Кам’янець-Подільському інституті народної освіти (ІНО). Доповідач зазначав, що ця робота у вишій була “дуже слаба”. При ІНО функціонував студентський клуб, який співпрацював з колегами із сільськогосподарського інституту. Гуртковою роботою охопили 75% студентства. Найкраще працював педагогічний гурток. Регулярно проводилися політ-

години. Мали місце виїзди у села студентів, які проводили там лекції. У літньому триместрі політосвітня робота ослабла, оскільки молодь була зайнята на сільськогосподарських роботах в інститутському господарстві². Через 2,5 місяці, 26-27 грудня колегія відділу розглянула питання про успішність студентів-комуністів. В ухвальній частині констатовалося про значний відсоток неуспішності членів і кандидатів в члени КП(б)У, перевантаженість їх службовими обов'язками, нерівномірний розподіл партнавантаження, слабку участь студентів у роботі професійних осередків³.

Більшість комуністів вступали у виші за командировками окружних організацій. Так, у 1925 р. Народний комісаріат освіти УСРР надав Кам'янецькій окружній організації КП(б)У 2 вакансії для вступу у Кам'янець-Подільський ІНО, ЛКСМУ – 2, профспілковій раді – 8, відділу народної освіти – 1, сільським радам – 1⁴.

У червні 1924 р. НКО УСРР у губерніях республіки створив комісії по студентським справам. У фондах ДАВО зберігся протокол першого засідання Подільської губернської комісії від 21 червня. Присутні ухвалили свої зібрання проводити щоп'ятниці. Того ж дня розглянули заяви студентів Кам'янець-Подільського ІНО. Зокрема, колишня студентка вишу Б.Михальчишина просила поновити її у складі студентів. Її відрахували за те, що під час відзначення одного з “пролетарських свят” вона “навмисно скрипіла партою”. Комісія, розглянувши справу Михальчишиної, ухвалила надати їй висновки інститутської комісії, а також рекомендації партійної і профспілкової організацій. Тоді ж губкомісія підтвердила рішення стипендіальної комісії ІНО про звільнення М.Розенталя від сплати за навчання⁵.

Досить інформативною була доповідна записка голови Подільського губернського Комітету поліпшення побуту студентства (КППС) Слемзина (1923 р.) про те, що умови життя студентства Поділля “дуже й дуже несприятливі”. У головних студентських центрах регіону – Вінниці і Кам'янці-Подільському, молодь не мала відповідно обладнаних “Будинків пролетарського студентства” (БПС). В Кам'янці були помешкання, які можна було б перепрофілювати, але вони потребували значних коштів для ремонту і обладнання меблями, яких КППС не мав⁶.

У першій половині 30-х рр. ХХ ст. на території нинішньої Хмельницької області єдиний педагогічний виш функціонував у Кам'янці-Подільському – інститут соціального виховання (з 1933 р. – педагогічний інститут). Педтехнікуми (ПТ) працювали у Кам'янці-Подільському, Проскуріві (український та польський) і Шепетівці⁷.

Документи ДАВО свідчать, що плани прийому студентів, як правило, виконувалися. Так, у 1932 р. до Кам'янець-Подільського ПТ мали набрати 180 осіб, водночас заяви про вступ подали 205 абітурієнтів, до Проскурівського українського ПТ – відповідно 60 і 84, Шепетівського ПТ – 150 і 259⁸. В іншому документі йдеться про те, що того року на навчання у Проскурівському українському ПТ планували загалом набрати 120 осіб. Що стосується Кам'я-

нець-Подільського і Шепетівського педтехнікумів, то їхні контингенти залишалися незмінними⁹. Якість вступників в окремих навчальних закладах була недостатньою. У квітні 1934 р. з Проскурівського польського ПТ повідомляли завідувачу обласного відділу народної освіти Лукашенку, що освітній рівень першокурсників дуже низький. Одну групу студентів укомплектували з осіб, які закінчили лише 4-х чи 5-ти-річну школу, іншу – з випускників 6-річних і частково 7-річних шкіл¹⁰. З Кам'янець-Подільського ПТ 2 січня 1935 р. доповідали, що відповідно до постанови ЦК КП(б)У від 3 жовтня 1934 р. про мобілізацію комуністів в інституті УСРР, кам'янецький виш мав прийняти 10 членів партії, однак прибули лише 7. Одразу постало питання їх матеріального забезпечення. Кожному з них призначили стипендії у розмірі 400 крб. Деяких партійців таке утримання не влаштувало і вони планували повернутися додому, про що керівництво закладу повідомило НКО¹¹.

Найбільша кількість студентів навчалася у кам'янецькому виші. Так, 1 квітня 1934 р. у Кам'янець-Подільському ІСВ студіювали 540 студентів¹². На початку квітня 1934 р. у педінституті нараховувався 491 студент¹³, 15 вересня 1934 р. – 613, 1 січня 1935 р. – 565¹⁴.

Серед педтехнікумів у 1933 р. найчисельніший студентський контингент мав Проскурівський український ПТ – 417 осіб. Децю менше студентів навчалосся в Кам'янець-Подільському (360 осіб) і Шепетівському ПТ (330 осіб). У Проскурівському польському ПТ було лише 146 студентів¹⁵. У квітні 1934 р. в останньому навчалосся 143 студенти¹⁶, а 1 серпня 1934 р. тут налічувалося 212 осіб¹⁷. У квітні 1934 р. у Кам'янець-Подільському ПТ здобували освіту 275 студентів¹⁸.

Окремі документи повідомляють про партійну приналежність молоді. У квітні 1932 р. у Кам'янець-Подільському ІСВ було 50 комуністів (9,3% від загальної кількості студентів) і 199 комсомольців (36,8%)¹⁹. У Проскурівському польському ПТ на початку серпня 1934 р. нараховувалося 59 комсомольців²⁰. За соціальним станом у квітні 1932 р. 38,8% студентів Кам'янець-Подільського ІСВ були вихідцями із робітників, 36% – селян, 22,2% – службовців²¹.

При педагогічних навчальних закладах організовували вчительські курси. Наприклад, у 1933–1934 навчальному році (н.р.) при Проскурівському польському ПТ функціонували річні курси молодшого і старшого концентрів, на яких навчалися від 36 до 40 осіб²².

Пріоритетним напрямом діяльності навчальних закладів була їхня навчальна робота. Вони, як правило, працювали за надісланими з НКО навчальними планами та програмами. Щоправда, мали місце і випадки, коли ці документи не надходили у заклади. Наприклад, у першому семестрі 1934–1935 н.р. викладачі Проскурівського польського ПТ через це змушені були самі розробляти робочі плани з історичних дисциплін, взявши за основу програми минулих років²³. Подібне спостерігалосся і в 1933–1934 н.р., коли впродовж року технікум так і не отримав програм і підручників з польської мови²⁴. Крім того, у цьому закладі недостатньо використовувалася наочність,

лабораторні роботи, практично відсутньою була навчальна література, не налагодили самостійної роботи студентів²⁵. Як наслідок, у першому семестрі 1934–1935 н.р. навчальний план було виконано лише на 93-95%²⁶. Тоді ж у Кам'янець-Подільському педінституті цей показник склав 97%²⁷.

У кам'янецькому педвиші перед екзаменаційними сесіями розглядалися питання про підготовку та проведення сесійного періоду, а також про “перебудову” методів і форм навчання. Відповідні ухвали виробничих нарад розглядалися на зборах окремих курсів²⁸. У передсесійний період із сесійних дисциплін проводилися по три “зразкові лекції”. Такі ж лекційні заняття проводилися і впродовж семестру. Так, восени 1934 р. відбулися 2 лекції з економічної географії, по одній – з діалектичного матеріалізму, фізики, хімії²⁹.

Негативно позначалася на навчальному процесі нестача викладацьких кадрів. У Кам'янець-Подільському педінституті у 1934–1935 н.р. не вистачало викладачів історичних дисциплін³⁰. 2 січня 1935 р. керівництво вишу сигналізувало: “Стан історичного факультету поганий. Не вистачало кадрів. Це явище надто ненормальне”. Адміністрація неодноразово надсилала відповідні клопотання до НКО, але безрезультатно. До Кам'янця-Подільського відрядили лише одного викладача, але й він був низької кваліфікації (“не задовольняв вимог студентів”). Через це для студентів-істориків не читався курс історії стародавнього світу³¹.

Ще складнішим було становище із кадрами у Проскурівському польському ПТ. На початку 1933–1934 н.р. серед штатних працівників технікуму були лише директор, заступник директора з навчальної роботи і один викладач. Викладання абсолютної більшості дисциплін забезпечували викладачі українського ПТ українською мовою. Часто студенти працювали без викладача, практикувалось читання лекцій об'єднаним курсам³². На кінець навчального року штат викладачів зріс до 4 осіб³³. Щоправда, не всі вони могли закріпитися на новому місці. Наприклад, у першому семестрі прийняли на роботу викладачку польської мови О.А.Сущинську. Але вона, як з'ясувалось пізніше, не мала достатньої підготовки для викладання у технікумі, часто хворіла. Крім того, її лекції були “ідеологічно не витримані”. Тому керівництво закладу поставило питання перед НКО про зняття Сущинської з роботи і направлення нового викладача. Таку заміну в середині навчального року здійснити було досить складно, оскільки ніхто з викладачів технікуму, у т.ч. і директор, польською мовою не володів³⁴. Дестабілізуючим чинником у роботі технікуму була часта зміна керівництва. Так, впродовж жовтня 1933 р. – початку лютого 1934 р. заклад почергово очолювали 4 директора, з яких Струтинський, Немінський, Войцехівський були заарештовані органами ДПУ. Крім того, у жовтні під арешт взяли також заступника директора з навчальної роботи, секретаря технікуму, одного з викладачів і студента. На жаль, їхні прізвища у документі не зазначені³⁵.

Боротьба за “чистоту марксо-ленінського викладання” велася і в Кам'янець-Подільському педінституті, у ході якої, зокрема, у першому семестрі

1934–1935 н.р. було звільнено з роботи викладачів Бучинського і Купчика³⁶. Тоді ж викладач історії Сафонік “протаскував” на своїх лекціях “націоналістично-троцькістську контрреволюційну пропаганду”. Він використовував і рекомендував студентам “шкідливу” літературу ВУАМЛІНУ. Викладач подав “буржуазно-націоналістичне тлумачення” ролі і позиції Центральної Ради, не висвітливши “контрреволюційної суті Центральної Ради, впертої боротьби керованого Комуністичною партією [...] пролетаріату і працюючого селянства України проти цього опору буржуазії і кулацтва”. Сафонік, характеризуючи партію соціалістів-революціонерів (есерів) у період підготовки і після Жовтневої революції, зазначав: “СР на певному етапі зіграли деяку революційну роль, збуджуючи маси на боротьбу проти поміщиків... Комуністична партія використала це збудження мас для зміцнення своїх ідей”. З приводу цього керівник відділу культури та пропаганди і лєнінізму Кам’янецьчини у доповідній записці до Вінницького обкому КП(б)У повідомляв, що парт-організація (секретар – Слобода) і керівництво педінституту (директор – Н.Тостоган, завуч – Павлюченко) проявили “гнилий лібералізм” і винесли Сафоніку лише догану, хоча, на його думку, викладача потрібно було звільнити з роботи³⁷. Ще раніше, у 1932 р. доцент Кам’янець-Подільського ІСВ Будько на лекціях з методики суспільствознавства зазначав, що “соціалізм це лише ідея заради якої ми живемо”. Далі, вдало використавши слова І.Я.Франка, він заявив: “Щастя всіх прийде на наших кістках”³⁸.

Вищезазначене негативно позначилося на успішності студентів. За результатами навчання у першому семестрі 1934–1935 н.р. на “дуже добре” навчалося 9,9%, “добре” – 36,1%, “задовільно” – 52,3%, “незадовільно” – 1,7%³⁹. Вищими були показники успішності у студентів-комуністів та комсомольців. На “дуже добре” навчалося 8,4% членів ВКП(б) і 9,6% членів ЛКСМУ, 4% – безпартійних, на “добре” – відповідно 26,1%, 23,5%, 30%, “задовільно” – 60,5%, 63,4%, 58%, “незадовільно” – 5%, 3,5%, 8%⁴⁰. На екзаменаційній сесії студенти показали кращі результати. На “дуже добре” іспити склали 21,8%, “добре” – 33,4%, “задовільно” – 42%, “незадовільно” – 2,8%⁴¹. Найвищі показники мали студенти ІV курсу біохімічного відділу: на “дуже добре” навчалося 19%, “добре” – 38%, “задовільно” – 33,4%, “незадовільно” – 1,6%. Водночас студентство І курсу математичного факультету показали вкрай низький рівень засвоєння навчального матеріалу: на “задовільно” його засвоїли 3,6%, “незадовільно” – 96,4%⁴².

У Проскурівському польському ІТ у другому семестрі 1933–1934 н.р. абсолютна успішність становила 85%⁴³. У першому семестрі 1934–1935 н.р. на “дуже добре” навчалося 7,5% студентів, “добре” – 27%, “задовільно” – 53,9%, “незадовільно” – 11,6%⁴⁴.

Для ліквідації неграмотності студентів створювалися відповідні гуртки, наприклад, в Кам’янець-Подільському педінституті з української мови⁴⁵.

Частину студентів через неуспішність відрахували. Так, у Кам’янець-Подільському педінституті через це, а також пропуски занять покинули виш 18 студентів, ще 14 осіб перевелися до інших навчальних закладів. Як “класово-

ворожий елемент” відрахували 5 студентів, як “дезорганізаторів” – 1. За анти-семітизм звільнили 1 студента, “літунство” – 3. Через незадовільний стан здоров’я вибули 2 особи⁴⁶.

Поступово зростала навчально-матеріальна база. Зокрема, у Проскурівському польському ПТ у 1933–1934 н.р. було створено фізичний, агробіологічний, педагогічний кабінети, обладнання яких використовувалося у навчальному процесі⁴⁷. У наступному навчальному році обладнали хімічний і природничий кабінети, на оснащення яких витратили 3137 крб.⁴⁸. Поповнювалися фонди бібліотеки, у яких не достатньо була представлена політична і художня література. З 1934–1935 н.р. почали складати каталог видань книгозбірні⁴⁹.

З Кам’янець-Подільського педінституту повідомляли, що на початку 1935 р. студенти аудиторіями і кабінетами були забезпечені. Повністю устаткували фізичний і хімічний кабінети. Навчальною літературою забезпечили всі факультети, окрім історичного⁵⁰. У цьому ж навчальному році для кращої організації педагогічної практики бракувало базової (“опорної”) школи⁵¹.

Однією із форм навчальної роботи було проведення екскурсій. Зокрема, у першому семестрі 1934–1935 н.р. організували екскурсії для студентів Кам’янець-Подільського педінституту⁵² і Проскурівського польського ПТ⁵³.

Функціонували предметні гуртки. Наприклад, у Проскурівському польському ПТ працювали педолого-педагогічний і літературний гуртки. Не розвинув достатньої роботи географічний гурток⁵⁴.

Певна увага приділялася науково-дослідній роботі студентів. У Кам’янець-Подільському педінституті восени 1934 р. функціонували гуртки підвищеного типу з нової історії, фізики і хімії⁵⁵. Крім того, кафедри організували для студентів лекції з певних галузей науки. Так, у першому семестрі 1934–1935 н.р. провели 3 лекції з економічної географії, 1 – з астрономії⁵⁶.

Особливе місце у кам’янецькому виші посідали студенти-випускники. У 1935 р. інститут мав закінчити 21 студент, кожний з яких виконував дипломні роботи⁵⁷. З 26 грудня 1934 р. випускників перевели на “ударницькі обіди”, забезпечили стипендіями. Деяким студентам збільшили стипендіальне забезпечення на 20 крб. Більшість студентів “розвантажили” від громадської роботи, окрім голови і секретаря профбюро⁵⁸. 10 випускників-комуністів із 14 обійняли керівні посади. Зокрема, Ф.Я.Платонову, П.Ф.Хопкера, О.К.Ткача, Ю.П.Бришка призначили завідувачами районних відділів народної освіти, а С.П.Маленка, І.А.Антосевича, А.Ш.Крайдмана, К.І.Корнійчука, Ф.С.Янова – директорами шкіл⁵⁹.

У тоталітарному суспільстві особлива увага приділялася організації політнавчання. У кожній академічній групі Кам’янець-Подільського педінституту⁶⁰ і Проскурівського польського ПТ⁶¹ за розкладом проводилися політгодини. У першому з цих закладів щоп’ятниці організовували ще й політхвилини, діяли 2 партшколи, гуртки вивчення історії партії і ленінізму, комсомольські політшколи, якими керували комуністи-викладачі і студенти⁶². У Проскурівському польському ПТ було започатковано гурток марксизму-ленінізму. Його робота

була незадовільною і у першому семестрі 1934–1935 н.р. він практично не працював⁶³.

Активізації роботи навчальних закладів слугувала організація соціалістичних змагань. У Кам'янець-Подільському педінституті восени 1934 р. змагання проводилися між окремими студентами та курсами. Щомісяця проходила перевірка виконання зобов'язань. З 802 студентів, охоплених змаганнями, “ударниками” визнали 173, з яких кращими “ударниками” стали 72 особи⁶⁴. Переможця міжкурсних змагань (IV курс біохімічного відділу) нагородили перехідним прапором⁶⁵. У закладі було організовано вшанування кращих “ударників”, портрети яких занесли до “галереї ударників”⁶⁶. У тому ж навчальному році кам'янецький виш змагався з Вінницьким педінститутом⁶⁷. Один із архівних документів містить зобов'язання з 38 пунктів, які взяв на себе Кам'янець-Подільський педінститут⁶⁸. У тому ж семестрі були організовані змагання і в Проскурівському польському ПТ, за результатами яких кращих студентів преміювали на суму 270 крб.⁶⁹.

Значна увага у закладах приділялася громадській діяльності студентів. Зокрема, у Кам'янець-Подільському педінституті у 1934–1935 н.р. функціонували гуртки: 2 музичних (духовий і симфонічний), спортивний і драматичний⁷⁰. Тоді ж все студентство було охоплено передплатою газет і частково журналів. Щомісяця випускалася загальноінститутська стінгазета. Впродовж семестру академічні групи видали по 5-6 групових газет⁷¹. Молодь зобов'язана була читати художню літературу. Регулярно проводилася перевірка прочитаного⁷². Тоді ж для студентів організували 2 літературні вечори, присвячені літературній творчості О.С.Пушкіна і А.П.Чехова. Крім того, було проведено культпоходи у кінотеатр, у яких молодь переглянула 4 кінофільми, а також 2 рази відвідала театр. Разом з тим, як зазначалося в одному із звітів, жодну кінокартину та виставу не обговорили. Для ударників у кінотеатрі закупили 4 постійних місця⁷³.

Функціонували в інституті і осередки добровільних громадських організацій, які працювали за календарним планом⁷⁴. Активну роботу проводив осередок ТСО “Авіахім”. Зокрема, 172 студенти-тсоавіахімівці скали нормативи на значок ГПО (32% від загальної кількості студентів вишу). Крім того, 43 студенти здобули значок “Ворошилівський стрілець”. Для участі в обласних змаганнях створили 2 групи “ворошилівських стрільців”: чоловічу (12 осіб) і жіночу (10 осіб). 62 студенти склали військово-технічний екзамен⁷⁵.

Молодь брала участь у шефській роботі, зокрема, у с.Пудлівці. Тут студенти впродовж 1934–1935 н.р. керували аграрно-технічними гуртками, які діяли при колгоспних бригадах, допомагали у справі колективізації села (на початку січня 1935 р. поза колгоспом залишалось лише 12 індивідуальних господарств). Провели 5 культурно-масових вечорів⁷⁶, виголосили доповіді про Конституцію СРСР, святкування 17-ї річниці з дня створення Червоної армії, Міжнародного жіночого дня 8 Березня. Разом з тим, в селі не вдалося створити сільської школи, а також шкіл з ліквідації неписьменності і малограмотності⁷⁷. Студенти-

агітатори значних зусиль доклали для організації чергових виборів до сільської ради. Наслідком роботи студентів стала 98-відсоткова явка виборців. Безпосередньо в інститути на загальноінститутських та факультетських зборах студентів під час підготовки до виборів рад обговорювалися положення Конституції. Проводилася роз'яснювальна робота серед молодих виборців⁷⁸.

Подібна робота проводилася і в Проскурівському польському ПТ. Тут функціонували хоровий і драматичний гуртки. Останній впродовж першого семестру 1934–1935 н.р. поставив 4 вистави у польському клубі. За цей же період студенти випустили 5 номерів загальнотехнікумівської стінгазети. Першокурсники та третьокурсники 2 рази на місяць випускали “академічні бюлетені”, а другокурсники – 1 раз. Для молоді організували по 2 колективних походи в кіно і театр. Всі студенти були охоплені передплатою преси. Активно у технікумі працював осередок ТСО “Авіахіму”. Нормативи на значок ГПО склали 23 особи, ГСО – 24. Водночас, осередок МОДРу лише значився на папері. Всі студенти були охоплені передплатою добровільної позики.

Студентство педтехнікуму проводило шефську роботу. Зокрема, у підшефне село відрядили 8 бригад, де було виголошено 5 доповідей, проведено антирелігійний вечір. Все ж, як зазначалося в одному із звітів, робота у підшефному селі була недостатньою. Антирелігійний вечір провели також і в польському клубі. До підшефної військової частини відряджали бригади студентів-художників. Студенти-практиканти надавали допомогу міській школі №5, виготовляючи для неї дидактичні матеріали. Водночас, керівники педпрактики провели 5 методичних нарад з вчителями 1–4 класів, прочитали для них доповідь “Як готуватися вчителю до лекції”⁷⁹.

В одному із документів йдеться про стан стрілецького спорту у Проскурівському і Шепетівському українських ПТ. У розпорядженні завідувача Вінницького обласного відділу народної освіти Подільського від 3 квітня 1935 р. про підсумки заочних стрілецьких змагань між педтехнікумами області йшлося про те, що найгірше були підготовлені студенти Проскурова, Шепетівки, Тульчина і Бердичева⁸⁰.

Низка документів Державного архіву Вінницької області повідомляють про матеріальне становище студентів, насамперед Кам'янець-Подільського педінституту. Більша частина студентства отримувала стипендію. Так, у січні 1935 р. НКО фінансував стипендіальне забезпечення 70% студентської молоді при середньому розмірі стипендії 81 крб. Стипендії у виші видавали у розмірі від 40 до 80 крб., завдяки чому вдалося забезпечити ними 90% першокурсників⁸¹. Студенти Проскурівського польського ПТ були забезпечені стипендіями 100-відсотково. Третьокурсники одержували стипендіальне забезпечення у розмірі 90 крб.⁸².

Недостатніми були житлові умови. На початку січня 1935 р. педінститут мав 5 гуртожитків загальною площею 2947 м², де проживали 635 із 802 студентів вишу. На одного мешканця припадало 4,5 м² житлової площі. Гуртожиток №5 інституту передали за місяць до початку навчального року, тому

закінчити його ремонт не встигли. Для проведення якісних ремонтних робіт потрібно було 53 тис. крб. Однак НКО УСРР надав лише 25 тис. крб. Кошти надходили частинами по 2-5 тис. крб. Більшість коштів надійшло наприкінці року, тому будівельники не встигли їх освоїти, після чого вони повернулися у держбюджет. В одному із гуртожитків через бюрократичну тяганину не змогли отримати скла і заскрити подвійні рами, не дивлячись на резолюцію наркома освіти В.П.Затонського. Впродовж семестру точилася боротьба за гуртожиток №4, який хотів відібрати відділ охорони здоров'я.

Більшість гуртожитків не були пристосовані для проживання. Більшість кімнат через несправність пічок погано опалювалися. Тому деякі кімнати були незаселеними⁸³. Не вистачало і палива. Наприкінці жовтня 1934 р. керівництво вишу сигналізувало, що дровами інститут забезпечено лише на 2 місяці (при потребі 49 тис. пудів наявними були лише 12 тис.). За розпорядженням облвиконкому райвиконком мав забезпечити інститут, однак останній категорично відмовився це робити⁸⁴. Особливо дефіцитними були цвяхи.

Незадовільним був санітарний стан гуртожитків. Тут було брудно, підлогу мили 1 раз на 5 днів, відсутні урни для сміття, плувальниці, на підлозі – окурки, сміття; повітря у кімнатах через те, що студенти палили у кімнатах, важке; кімнати не провітрювались, на їхніх стінах була велика кількість тарганів та блохів. Молодь вживала не переварену воду, яку зберігали у бляшаних поржавілих відрах, які нічим не накривалися. матраци, простирадла, подушки були брудними. Ремонт гуртожитків виконали погано. У доповідній записці обстежувача інституту, представника Вінницького обкому КП(б)У Ткачука від 22 жовтня 1934 р. зазначалося, що “в більшості кімнатах важко розібрати чи стіни політі брудною водою, чи там є якась доза вапна”⁸⁵.

Обладнанням гуртожитки були забезпечені. Кожного мешканця забезпечили 3 простирадлами, 2 наволочками. На 2 студентів припадала 1 тумбочка. У кімнатах на столах були скатертини, графини, закупили гардини і коврики. Зміна постільної білизни проводилася 3 рази на місяць⁸⁶. У трьох гуртожитках організували “червоні кутки”⁸⁷. Проводилися змагання між кімнатами, за результатами яких преміювали 15 кращих кімнат. Їх було радіофіковано⁸⁸. У січні 1935 р. радіофікували по 10 кімнат у кожному гуртожитку⁸⁹.

Не достатнім було освітлення гуртожитку. Мали місце випадки, коли подачу електроенергії припиняли о 23-24.00 год. А в деяких гуртожитках освітлення не було впродовж декілька днів. Не достатньо забезпечувалися вони електролампочками⁹⁰.

Через відсутність води у гуртожитках не було душевих кімнат. Тому студенти користувалися послугами міської лазні, де утворювалися великі черги, оскільки не вистачало води⁹¹.

Ще гіршим був стан гуртожитків Кам'янець-Подільського українського ПТ. Студенти спали на матрацах без простирадл, у кімнатах брудно, у великій кількості таргани⁹². Далеко не кращим був побут молоді Проскурівського польського ПТ. У січні 1935 р. комісія, обстеживши гуртожиток по вул. Кам'я-

нецькій, констатувала: “В коридорі немає умивальника, пооббивані стіни, холодно (кімната №22), койка біля койки (кімната №20), холодні кімнати й коридори. Погано обладнано піч, від чого в кімнаті повно диму (кімната №2). По всіх вищезгаданих кімнатах немає зубних порошоків...”⁹³. На 1 серпня 1934 р. житлом були забезпечені 85% студентів. Гуртожитки потребували додатково 150 ліжок, 130 одіял, 330 простирадл, 40 наволочок, 80 столів, 60 матраців, 40 вішалок, 150 тумбочок⁹⁴.

Досить складно було забезпечити студентську молодь харчуванням. Частина продуктів надходила у студентську їдальню з допоміжних господарств, які створювалися при навчальних закладах. Так, Кам’янець-Подільський педінститут у 1934 р. мав 7 коней, 11 свиней, 19,5 га землі, з якої у тому році зібрали 2 тис. пудів картоплі, 150 пуд. кукурудзи, 1508 кг вівса, 1874 кг ячменю. Все ж господарство за розмірами було незначне і потреби інституту не задовольняло⁹⁵. Проскурівський польський ПТ мав 6 га орної землі, з яких 3 га засіяли яровими зерновими, 2,5 га – картоплею, 0,5 га – іншими городніми культурами; 2 коней, декілька одиниць сільськогосподарського реманенту⁹⁶.

Їдальня Кам’янець-Подільського педінституту наприкінці жовтня 1934 р. обслуговувала 500-600 студентів. Її пропускна спроможність була задовільною. Однак через неорганізованість (неритмічність режиму і розпорядку в їдальні, відсутність керівництва з боку студентського профкому) утворювалися великі черги. Були випадки, коли 100-160 студентів залишалися без сніданку⁹⁷. Невдовзі, виконуючи постанову ЦК ВКП(б) про Новочеркаський інститут, їдальню розширили і на початок січня 1935 р., черг вже не було⁹⁸.

Готування їжі було у незадовільному стані, не оголошували меню. У жовтні 1934 р. обстежувач Вінницького обкому КП(б)У Ткачук у своїй доповідній записці повідомляв, що з початку 1934–1935 н.р. студенти “запам’ятали капусту”, її вживали тричі на день: “Перша страва завши виготовляється з капусти, буряка і картоплі – це зветься “борщ”. Готують цей борщ надзвичайно примітивно і неохайно. Грубо порубана капуста, буряк і картопля декілька раз закіпить і подається за заготовлену їжу... Про цибулю, перець, помідори тощо ніхто і не згадує”. Це ж стосується і других страв. Порції були невеликими⁹⁹. У грудні того ж року студенти м’ясо отримали лише 4 рази замість запланованих 15. У їдальні панувала антисанітарія. На кухні брудно, велика кількість мух, з якими ніхто не боровся. Одяг працівників був брудний. Таке становище пояснювали незадовільною роботою організації “Студгромхарч”, яка взяла на себе зобов’язання організувати харчування молоді. Щоденно студентство сплачувало за їжу 1 крб. 20 коп., однак харчі видавали лише на 70% від цієї суми, інші 30% поглинали т.зв. “накладні видатки”. З початком екзаменаційної сесії харчування покращилося (за рахунок того, що інститут видав зі свого господарства додатково на кожного студента по 100 гр. картоплі, а також постачав свиней для забезпечення молоді м’ясом). У виші були організовані покращені обіди для кращих “ударників”, продукти на які видавалися з інститутського господарства. У першому семестрі 1934–1935 н.р. ними були

охоплені 40 студентів. З початку 1935 р. такі ж обіди видавали і студентам випускного курсу¹⁰⁰.

При інституті функціонували перукарня (“голярня”), пральня. Якість роботи останньої була незадовільною, недостатньо видавалося мила¹⁰¹. Це ж стосується і забезпечення молоді одягом і взуттям¹⁰².

У 1934–1935 н.р. у виші працював студентський кооператив внутрішнього займу, який об’єднав 57 членів¹⁰³.

Отже, матеріали Державного архіву Вінницької області дають можливість проаналізувати окремі аспекти буття студентської молоді педагогічних навчальних закладів Хмельниччини у 20-ті – першій половині 30-х рр. ХХ ст. Документи архівної установи повідомляють про виконання планів прийому та якісні показники першокурсників, партійну та соціальну приналежність молоді, показують труднощі в організації навчального процесу (нестача викладацьких кадрів, недостатні методичне забезпечення та навчально-матеріальна база тощо), проведення політнавчання та соцзмагань, діяльність гуртків, осередків добровільних громадських організацій, шефську роботу молоді, незадовільне матеріальне становище студентства.

Примітки:

1. Архівні установи України: довідник / [редкол.: Г. В. Боряк (голова), І. Б. Матяш, Г. В. Папакін; Держкомархів України, Укр. наук.-дослід. ін-т архів. справи та док.-ва]. – 2-е вид., доп. – К., 2005. – С. 201.

2. Державний архів Вінницької області, ф. П.1, оп. 1, спр. 1637, арк. 12.

3. Там само, арк. 16.

4. Там само, ф. П.29, оп. 1, спр. 247, арк. 106 зв.

5. Там само, ф. П.1, оп. 1, спр. 1542, арк. 13-14.

6. Там само, спр. 466, арк. 115.

7. Там само, ф. П.457, оп. 1, спр. 447, арк. 42-43.

8. Там само, спр. 135, арк. 2.

9. Там само, ф. П.136, оп. 6, спр. 21, арк. 3.

10. Там само, спр. 493, арк. 2.

11. Там само, спр. 494, арк. 16.

12. Там само, спр. 20, арк. 18, 75.

13. Там само, спр. 492, арк. 14.

14. Там само, ф. П.457, оп. 1, спр. 444, арк. 163.

15. Там само, спр. 135, арк. 55.

16. Там само, ф. П.136, оп. 6, спр. 493, арк. 4.

17. Там само, арк. 26.

18. Там само, спр. 492, арк. 14.

19. Там само, спр. 20, арк. 18.

20. Там само, спр. 493, арк. 26.

21. Там само, спр. 20, арк. 18, 75.

22. Там само, спр. 493, арк. 3-4.

23. Там само, ф. П.457, оп. 1, спр. 444, арк. 154.

24. Там само, ф. П.136, оп. 6, спр. 493, арк. 3.

25. Там само, ф. П.457, оп. 1, спр. 444, арк. 154.
26. Там само.
27. Там само, арк. 159.
28. Там само, арк. 164.
29. Там само, арк. 159 зв.
30. Там само, арк. 159.
31. Там само, ф. П.136, оп. 6, спр. 494, арк. 17.
32. Там само, спр. 493, арк. 2.
33. Там само, арк. 4.
34. Там само, арк. 5.
35. Там само, арк. 3.
36. Там само, ф. П.457, оп. 1, спр. 444, арк. 161.
37. Там само, ф. П.136, оп. 6, спр. 604, арк. 1-2.
38. Там само, спр. 20, арк. 82.
39. Там само, ф. П.457, оп. 1, спр. 444, арк. 159.
40. Там само, арк. 163.
41. Там само, арк. 159.
42. Там само, арк. 160 зв.
43. Там само, ф. П.136, оп. 6, спр. 493, арк. 4.
44. Там само, ф. П.457, оп. 1, спр. 444, арк. 154.
45. Там само, арк. 160 зв.
46. Там само, арк. 163.
47. Там само, ф. П.136, оп. 6, спр. 493, арк. 4.
48. Там само, ф. П.457, оп. 1, спр. 444, арк. 154.
49. Там само, арк. 154; ф. П.136, оп. 6, спр. 493, арк. 4.
50. Там само, ф. П.457, оп. 1, спр. 444, арк. 159 зв., 164.
51. Там само, арк. 160.
52. Там само.
53. Там само, арк. 154.
54. Там само.
55. Там само, арк. 164.
56. Там само, арк. 160 зв., 164-165.
57. Там само, арк. 160.
58. Там само, ф. П.136, оп. 1, спр. 494, арк. 16.
59. Там само, спр. 604, арк. 14-15.
60. Там само, ф. П.457, оп. 1, спр. 444, арк. 160 зв.
61. Там само, ф. П.136, оп. 6, спр. 493, арк. 4.
62. Там само, ф. П.457, оп. 1, спр. 444, арк. 160 зв., 165.
63. Там само, арк. 154.
64. Там само, арк. 164.
65. Там само, арк. 159 зв.
66. Там само, арк. 160 зв.
67. Там само, арк. 164.
68. Там само, арк. 104-109.
69. Там само, арк. 156.

70. Там само, арк. 165.
71. Там само, арк. 160.
72. Там само, арк. 160 зв.
73. Там само, арк. 160, 165.
74. Там само, арк. 159 зв.
75. Там само, арк. 160 зв., 165.
76. Там само, арк. 166.
77. Там само, арк. 160.
78. Там само, арк. 159, 166.
79. Там само, арк. 155.
80. Там само, ф. Р.1179, оп. 1, спр. 13, арк. 165.
81. Там само, ф. П.136, оп. 1, спр. 494, арк. 16.
82. Там само, ф. П.457, оп. 1, спр. 444, арк. 156.
83. Там само, ф. П.136, оп. 6, спр. 494, арк. 12-13.
84. Там само, спр. 492, арк. 57-58.
85. Там само, арк. 57.
86. Там само, ф. П.457, оп. 1, спр. 444, арк. 166.
87. Там само, арк. 160.
88. Там само, арк. 165.
89. Там само, арк. 160.
90. Там само, ф. П.136, оп. 6, спр. 494, арк. 14.
91. Там само.
92. Там само, спр. 492, арк. 58.
93. Там само, ф. П.457, оп. 1, спр. 444, арк. 155.
94. Там само, ф. П.136, оп. 6, спр. 493, арк. 26.
95. Там само, спр. 492, арк. 58.
96. Там само, спр. 493, арк. 26.
97. Там само, спр. 492, арк. 56.
98. Там само, спр. 494, арк. 15.
99. Там само, спр. 492, арк. 56.
100. Там само, спр. 494, арк. 15.
101. Там само, арк. 14.
102. Там само, ф. П.457, оп. 1, спр. 444, арк. 160.
103. Там само, арк. 165.

Резюме

В статье на основе архивных документов Государственного архива Винницкой области показаны отдельные аспекты формирования студенческого контингента педагогических учебных заведений на территории современной Хмельницкой области в 1920-е – первой половине 1930-х гг., говорится об учебной и общественной деятельности молодежи, ее материальном положении.

Ключевые слова: институт, техникум, студенты, успеваемость, общежитие.